'Ημερησία Πρωϊνή
'Εφημερίς

ΤΟ ΒΗΜΑ

5 ΑΥΓ. 1979

'Ημερομηνία

Φεστιβάλ Φιλίππων

Εὐριπίδου: Βάκχες

Τοῦ Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ

Οἱ Βάκχες μαζί μέ τόν Οἰδίποδα στόν Κολωνό εἶναι τά τελευταῖα δείγματα τοῦ τραγικοῦ λόγου τῶν 'Αρχαίων. Δέν εἶναι διόλου παράδοξο πού ἡ πορεία τῆς τραγωδίας ἔκλεισε μέ θαυματοποιία. Στίς Βάκχες ὁ Εὐριπίδης δραματοποιεῖ τά 'Επιφάνεια τοῦ θεοῦ κι' ὁ Σοφοκλῆς τήν 'Ανάληψη τοῦ 'Ανθρώπου. 'Ο πρῶτος ἐνανθρωπίζει τό θεῖο, ὁ δεύτερος θεοποιεῖ τό ἀνθρώπινο. Αὐτή ἡ ἀντίθεση πού εἶναι μιά συνάντηση συντελεῖται ἀκριβῶς τήν ἐποχή πού ὁ Θουκυδίδης καθαρογράφει καί συγκροτεῖ τό μέγα σῶμα τῆς ἱστορίας του, λές καί οἱ τραγικοί κλείνοντας τόν κύκλο τοῦ μύθου παραδίνουν τήν ἀνθρώπινη τραγωδία στόν ἱστορικό. 'Η ἱστορία εἶναι ἀπουσία τοῦ θεοῦ, εἶναι ἀνθρώπινη εὐθύνη. Τώρα τήν πίστη διαδέχεται ἡ πειθώ καί τήν Ὕβριν ἡ 'Ισχύς.

'Ακριβῶς πάνω σ' αὐτές τίς ἰδέες ἰσορροπεῖ τό ὑλικό του ὁ Εὐριπίδης στίς Βάκχες καί καταφάσκει στό παράλογο. Εἶναι ἐπιπόλαιο νά ὑποστηρίζεται πώς ὁ ποιητής διατυπώνει μέ τό τελευταῖο ἔργο του μιά ἀνάγκη ἐπιστροφῆς στίς ρίζες, πώς, τάχα, οἱ Βάκχες ἀποτελοῦν ἕνα εἶδος μετάνοιας τοῦ αἱρετικοῦ. 'Ολόκληρο τό ποιητικό σῶμα τοῦ Εὐριπίδη εἶναι πάντα θεατό γιά νά ἀποδείξει ὅτι πάντα αὐτή ἦταν ἡ ἀμετακίνητη θέση του καί ἡ ἀκοίμητη ἔγνοιά του. Ὅπως ὅλοι οἱ αἱρετικοί ἦταν ἕνας φανατικός, ἕνας διψασμένος γιά τήν ἀλήθεια. Ὅσο περισσότερο ἀποροῦσε καί ἀμφισβητοῦσε, ὅσο περισσότερο ἔκρινε, τόσο βαθύτερα ἄγγιζε τήν οὐσία τῆς ἀνθρώπινης κραυγῆς. Γι' αὐτό ἦταν ὁ τραγικώτερος πάντων, γιατί ἦταν ὁ ἀπείρως ἀπορῶν καί ὁ διαρκῶς ἀξεδίψαστος. Ἄν παράστησε τόν κόσμο ὅπως εἶναι δέν τό ἔκανε γιά νά τόν εὐτελίσει, ὅπως τό θεώρησε ὁ 'Αριστοφάνης, τό ἔκανε γιά νά μάθει τί εἶναι πραγματικά. Πορευόταν ἀπό τίς κατηγορίες στήν οὐσία, ἀπό τό τόδε τι στό ὄντως ὄν. 'Ανέβαινε πρός τίς ἀρχές. Οἱ Βάκχες, λοιπόν, εἶναι φυσικό τέλος τοῦ ἔργου του καί ἀπό αὐτή τήν τραγωδία φωτίζεται ἡ πορεία τοῦ ποιητῆ μέσα στά ἀνθρώπινα πάθη.

'Ο ποιητής πού ἔκανε κατάχρηση τοῦ ἀπό μηχανῆς θεοῦ στό ἔσχατο ἔργο του ἐπιχειρεῖ τό μεγάλο ἅλμα. Εἰσάγει τό θεό στό λογεῖο. Καί εἶναι ἀπό τά μεγάλα παράδοξα πώς ὁ 'Αριστοφάνης, ὅταν ἡ τρομερή φωνή τοῦ Εὐριπίδειου Διόνυσου ἦταν ἀκόμη νωπή στ' αὐτιά του, σ' ἕνα ἔργο ὅπου ὁ Εὐριπίδης κατακρίνεται, στούς Βατράχους, τολμάει νά παρουσιάσει ἐκεῖνο τό γελοῖο καί περιδεῆ Διόνυσο. Πρέπει ν' ἀναγάγομε τό θέμα σέ μιά ἄπλαστη γιά μᾶς δημοκρατία ἰδεῶν καί σ' ἕνα κοινό πού ἡ ὡριμότητά του μποροῦσε νά διακρίνει τά ὅρια καί τά περιθώρια τῶν θεατρικῶν εἰδῶν.

'Ο ποιητής πού πειραματίστηκε μέ τήν παραδομένη φόρμα, πού προβληματίστηκε μέ τίς παραλλαγές τῶν μύθων στό ἔσχατο ἔργο του καταφάσκει στήν παράδοση τῆς φόρμας καί στήν αὐθεντικότητα τοῦ μύθου. Νά γιατί ὑποστηρίζω πώς κινεῖται πρός τίς ἀρχές, δεν ἐπιστρέφει. Μέ τίς Βάκχες ἔφτασε στό τέλος, πού ἦταν ἡ ἀρχή. Οἱ φιλόλογοι μᾶς ἔχουν ἀναλύσει μέ πληρότητα καί τό νέο γι' αὐτόν λεξιλόγιο πού χρησιμοποιεῖ, ἤχους πού παραπέμπουν στόν Αἰσχύλο καί τή Σοφόκλεια σοφία τῆς δομῆς. Δέν εἶναι ἡ ἐπιστροφή τοῦ διαμαρτυρόμενου στήν ὀρθοδοξία, εἶναι ἡ συνειδητή πορεία πρός τό φῶς ἑνός περιπατοῦντος ἐν τῇ σκοτίᾳ. Ἄν θέλομε νά βροῦμε χαλαρά παράλληλα πρέπει νά ἀνατρέξομε στή μεταστροφή τοῦ Σαύλου καί στή βιογραφία τοῦ Αὐγουστίνου.

'Ο Εὐριπίδης παραδίδεται λίγο - λίγο στό θεῖο. 'Η «μηχανική» του παρουσία στά ἔργα του μετατρέπεται στίς «Βάκχες» σέ καταλυτική. Μέ τόν καιρό ὁ ποιητής ἐγκαταλείπει τήν κριτική στάση καί παραδίνεται σέ μιά παραδοχή. 'Η ἔρευνά του πάνω στήν ἀνθρώπινη φύση τόν ὁδήγησε σέ μιά ὑπέρβαση τῶν ἀντινομιῶν της. Δέχτηκε τήν παρουσία τοῦ θείου στά ἀνθρώπινα. Αὐτό ἦταν μιά τραγική στάση. Γιατί εἶναι τραγικώτερο νά ἀποδέχεσαι τό παράλογο μέσα στόν κόσμο ἀπ' τό νά θέσεις λογικά τό θεό.

'Η λύση πού φαίνεται νά ὑποστηρίζει στίς Βάκχες τέτοια εἶναι: ἡ ἱστορία τοῦ Πενθέα λύνεται «λογικά» μόνο ἄν παραδεχτοῦμε πώς θεός «μεθ' ἡμῶν ἐστί». Αὐτή εἶναι ἡ τίμια λύση τοῦ Εὐριπίδη.

Σέ μιά ἐποχή, σάν τή δική μας, πού ὁ λόγος περί τοῦ ἐσχάτου ἔφτασε στό δίλημμα: «Τυχαῖο ἤ ἀνάγκη», ὁ Εὐριπίδης προτείνει, πάντα ἐπίκαιρος τή δική του ὑπέρβαση, οἱ ἀνθρώπινες πράξεις εἴτε κινημένες ἀπό τή σύμπτωση εἴτε μηχανιστικά ὁδηγημένες ἀπό τήν ἀναγκαιότητα ἀναφέρονται σέ μιά οὐσία πού προσδιορίζει τήν τύχη ἤ τήν ἀνάγκη καί πού εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπό τά τυχαῖα καί τά ἀναγκαῖα. Μπορεῖ κανείς νά διαφωνεῖ μέ τή λύση τοῦ Εὐριπίδη· δέν μπορεῖ ὅμως νά ἀρνηθῆ πώς εἶναι μιά λύση τυραγνισμένη. 'Η παραδοχή τοῦ παράλογου δέν εἶναι μιά ὑποταγή, εἶναι διέξοδος. Μιά ἐλευθερία.

Στίς Βάκχες ὁ ποιητής κινεῖ τρεῖς ὁμάδες: μιά πού πιστεύει, μιά πού πείθονται καί μιά πού ἀναγκάζεται νά ὑποταγῆ. 'Η πρώτη ὁμάδα προσέρχεται στό θεῖο ἀκαριαῖα, ἀποκαλυπτικά, ἡ δεύτερη προσηλυτίζεται, ἡ τρίτη σύρεται διά τοῦ πάθους. Οἱ τρεῖς δρόμοι πρός τή σωτηρία. 'Η σωτηρία δέν εἶναι ἀτομική. 'Ο ἄνθρωπος ὅσο παραμένει ἄτομο, ὅπως ὁ Πενθέας, ἀρνεῖται. 'Η βακχεία εἶναι μιά ὁμαδική, προσωπική ὅμως μέθεξη. 'Η 'Αγαύη ὅσο μετέχει προσωπικά στόν κόσμο ταυτίζεται μέ τόν κόσμο, ὅταν ἐπιστρέφει στήν ἀτομικότητα μάχεται τόν κόσμο.

Θά πρέπει νά συμπεράνει κανείς πώς ὁ Εὐριπίδης ἔφτασε νά πιστεύει πώς ἡ ὑπέρτατη σωτηρία εἶναι μιά διαρκής βακχεία καί πώς ὅταν κανείς περάσει στό χῶρο τῆς μανίας δέν πρέπει νἄχει ἐπιστροφή. Ὅποιος ἐπικοινωνήσει μέ τίς οὐσίες ἐπιστρέφοντας στήν ἀτομική χρήση τοῦ κόσμου εἶναι καταδικασμένος σ' ἕναν ἀτομικό ἀλύτρωτο θάνατο. Ἴσως, ἀπ' αὐτή τή σκοπιά, ἡ 'Αγαύη καί ὁ Κάδμος εἶναι τραγικώτερα πρόσωπα ἀπ' τόν Πενθέα.

Στούς Φιλίππους εἴδαμε μιάν ἀπροβλημάτιστη παράσταση αὐτοῦ τοῦ ἀριστουργήματος. Δέν ξέρουμε προηγούμενη ἐργασία τοῦ κ. Θεοδοσιάδη στό τραγικό θέατρο, αὐτή ὅμως πού παρακολουθήσαμε ἦταν ἕνα συνονθύλευμα καί μιά σύγχυση γνωστῶν συνταγῶν. 'Ο σκηνοθέτης δέν ἔχει καμμιά προσωπική ἄποψη γιά τό εἶδος. Τσαλαβουτάει στά λιμνάζοντα νερά πού ἔχουν σκάψει οἱ προηγούμενοι δίχως νά διαθέτει καί τήν πείρα τους ἤ τήν μαστοριά τους.

'Ο μόνος πού εἶχε ἄποψη σ' αὐτή τήν παράσταση ἦταν ὁ κ. Λεοντής. Ἔγραψε μουσική πού θά μποροῦσε νά προβληματίσει ἀκόμη καί [illegible] σκηνοθέτη. 'Ο κ. Θεοδοσιάδης δέ φαίνεται νά [illegible]. 'Ο συνθέτης γέμισε τήν ὀρχήστρα μέ αὐθεντικούς [illegible] ἤχους, [illegible] καί [illegible]. 'Η μουσική του τόν ὁδήγησε σωστά στά χρώματα καί στούς ρυθμούς τῶν [illegible], γιατί [illegible] τήν [illegible]. Τά πνευστά καί τά κρουστά [illegible] καί χρησιμοποιήθηκε καί οἱ ρυθμοί πού ταυτίζονταν μέ τούς σφυγμούς τῆς καρδιᾶς ὤθοῦσαν τό ἀνθρώπινο σῶμα στή κίνηση καί στήν ταύτιση μέ τούς συμπαντικούς ρυθμούς.

Αὐτό τό θαυμάσιο ὑλικό ἔμεινε ἀνεκμετάλλευτο. Βασικά ὁ χορός ἀφέθηκε ἀκαθοδήγητος. 'Η δουλειά τῆς κ. Τσάτσου - Συμεωνίδου ἦταν φιλότιμη. 'Υπῆρχε μόχθος καί τό ἀποτέλεσμά του ἦταν φανερό. Οἱ κοπέλλες τοῦ Χοροῦ ἀκολούθησαν μέ ἀφοσίωση συγκινητική τίς ὑποδείξεις τῆς χορογράφου. Πρέπει νά τό ἀναφέρομε. 'Από τά μέλη τῶν Χορῶν τοῦ Κρ. Βορ. 'Ελλάδος λείπει ἐκεῖνος ὁ ἀλαζονικός ἐπαγγελματισμός πού φτάνει στή θρασύτητα στήν 'Επίδαυρο. Στούς Φιλίππους διακρίνει κανείς μιά ταπείνωση μπροστά στίς ἀπαιτήσεις τοῦ εἴδους καί μιά ἀπέραντη διάθεση νά τό ὑπηρετήσουν. Δέν κάνουν περίπατο. Μοχθοῦν.

Εἶναι ὅμως ἀγύμναστα σώματα, φωνές ἀκαλλιέργητες καί ἡ φιλοτιμία δέν σώζει τόν ἐρασιτεχνισμό. 'Εξ ἄλλου εἶναι ἐμφανέστατη ἡ ἀνεπαρκής προετοιμασία. 'Επειδή ἡ κ. Τσάτσου δέν ἔχει καταλήξει σέ τυποποιήσεις, ὅπως στήν 'Επίδαυρο, ὁ μικρός χρόνος πού ἔχει στή διάθεσή της μεγαλώνει τίς δυσκολίες. Μόνη καί ἀβοήθητη ἀπό τό σκηνοθέτη προσπαθεῖ νά βρῆ δικές της λύσεις στά προβλήματα. 'Η τέχνη της ὅμως εἶναι ὁ χορός μέ τίς καταβολές του καί τά σχήματά του· οἱ τραγικοί ὅμως χοροί, ἀφοῦ δέν ξέρομε τίποτε γιά τήν ὀρχηστρική τῶν ἀρχαίων, δέν ἀνέχονται τίς «θέσεις» καί τίς «ἄρσεις» τοῦ κλασικοῦ μπαλλέτου. Ὅταν ἡ κ. Τσάτσου ἀφέθηκε στό ἔνστικτό της καί ὄχι στήν τεχνική της καί ἀκολούθησε τόν κ. Λεοντή ἔδωσε πολύ ὡραῖα ἀποτελέσματα.

'Ο σκηνοθέτης ὅμως, χωρίς ἄποψη, ἤ μᾶλλον μέ πολλές ἀπόψεις, αὐτό τόν λυρικώτερο χορό τοῦ Εὐριπίδη πού ὁδηγεῖ κατευθεῖαν στήν ὁμαδική ψυχολογία κατά τά εἰωθότα τόν κατακερμάτισε πολλές φορές, σέ σόλι καί φωνοῦλες, σέ παιδικές ἀπαγγελίες καί ἔτσι τόν ἀπονεύρωσε, τόν ἐξατομίκευσε.

Στό λογεῖο καί στήν ὀρχήστρα τό ὕφος ἦταν ποικίλο. 'Επικράτησε πάντως τό λεγόμενο «ρεαλιστικό». Κάθε ἠθοποιός ἔφερνε τά ἐλαττώματά του ἤ τά προσόντα του καί τά ἀπέθετε στό προσκήνιο καί τό ἀρχαῖο προσκήνιο ἔχει τήν ἱκανότητα νά ἐξογκώνει τίς ἰδιότητες.

'Από τούς δοκιμασμένους στό εἶδος ἠθοποιούς ἡ κ. Βεργή προσκόμισε τή μανιέρα της. Αἱ χεῖρες τῆς παραστάσεως ἦσαν χεῖρες Θεοδοσιάδη, ἡ φωνή τῆς κ. Βεργή φωνή Ροντήρη. Ροντήρης ἐξ ἀναμνήσεως. Στάση, τονισμοί, φωνητικά ἀνεβοκατεβάσματα τῆς σχολῆς Ροντήρη, χωρίς ὅμως τόν παλμό καί τή συγκίνηση πού θά ἐνέπνεε ἐκεῖνος, ἄν ἦταν ὁ σκηνοθέτης.

'Ο κ. Κάσδαγλης, ἠθοποιός μέ προσόντα γιά τό εἶδος, συγκρατημένος καί μετρημένος τοποθέτησε τό λόγο στήν ἐπιφάνεια καί μίλησε περισσότερο ἀπ' ὅ,τι αἰσθάνθηκε.

'Ο κ. Πέτσος ἔπαιζε μέ τή φωνή του καί ἀπάγγελνε τό λόγο ἀκούγοντάς τον. Τεχνική καί στάση πού μᾶς ἐπέστρεφαν σέ ἐποχές ὑποκριτικῆς ξεχασμένες πιά.

'Ο κ. Βρεττός μετέτρεψε τόν Πενθέα σέ ἕνα νευρωτικό ἄτομο. Στή μεγαλοφυή σκηνή τῆς μετασκευῆς του, ὅπου ὁ Εὐριπίδης ὠθεῖ τό γελοῖο στίς παρυφές τοῦ ἀδυσώπητα τραγικοῦ ἔπαιξε, καθοδηγημένος βέβαια ἀπό τόν ἀνυποψίαστο σκηνοθέτη, μέ μιά σοβαρότητα ἀπό τήν ὁποία δέν τόν συνέφερε καί τό γέλια τῶν θεατῶν πού ἀκούγοντας τό λόγο ἀντιδροῦσαν σωστά.

'Η ἀποτυχία τοῦ κ. Θεοδοσιάδη νά καθοδηγεῖ ἠθοποιούς φάνηκε στά νέα στελέχη τῆς παραστάσεως. Ἄν ὑποθέσομε πώς μέ τούς παλιούς εἶχε νά ἀντιμετωπίσει προβλήματα μανιέρας, τί τόν ἐμπόδισε νά προχωρήσει μέ τούς νέους;

'Ο κ. Φέρτης μ' ὅλο πού ἔδειχνε νά ἀπορεῖ συνεχῶς γιά τή θέση του μέσα στήν ὀρχήστρα ἔχει σπάνια προσόντα γιά τό τραγικό εἶδος. 'Η ἀπόπειρά του, σά δοκιμή τουλάχιστον, πέτυχε. Μεστός λόγος, εὐλυγισία, ἄνεση καί ἀνθρώπινη, ἐπιτέλους, παρουσία. Ζεστός τόνος καί ἐπικοινωνία μέ τούς θεατές. Τό τραγικό θέατρο τόν χρειάζεται.

Φάνηκε πώς ἀντιμετώπισε μόνος του τό ρόλο ἀπό τόν τρόπο πού ἀπέδωσε στήν ἔξοδο τή «θεϊκή» του ἐμφάνιση. 'Εκεῖ εἶχε καί μέγεθος καί ἦθος. Στά ἐπεισόδια ὅμως ἀμηχανοῦσε. Ἦταν στιγμές πού ὁδηγήθηκε σ' ἕνα φανταιζίστικο παίξιμο, καταφυγή τῆς ἐμπειρίας του.

'Ο κ. Κατρανίδης πού εἶχε κάνει μιά ὑποσχόμενη ἐμφάνιση στό Βέντεκιντ ἔφερε στήν παράσταση ἕναν ἀγγελιοφόρο ἐξετάσεων δραματικῆς σχολῆς. 'Εξάντλησε ὅλα τά φωνητικά καί κινησιολογικά πάγια σχήματα εὐπρόσωπα μέ γκάμα φωνῆς περιορισμένη.

'Ο κ. Γαροφάλλου πού φαίνεται πώς εἶναι ὁ εὐνοούμενος ἠθοποιός τοῦ κ. Θεοδοσιάδη, ὕστερα ἀπό τή θρασεῖα ἐμφάνισή του στά «Παντρολογήματα» ἔκανε μιά παρουσία ὕστερα ἀπό τήν ὁποία μπορεῖ νά καυχηθεῖ πώς ἐλώνισε τή σκηνή. Αὐτό δέν ἦταν ὑποκριτική, ἦταν ὕβρις. Κραυγές, τσιριχτά, περίπατοι στήν ὀρχήστρα, πριόνισμα τοῦ ἀέρα μέ τά χέρια. Τό «Τάχα τραγικό».

Τό περίπου μεσαιωνικό ἐρείπιο πού ἔστησε ἡ κ. Γεωργιάδου γιά σκηνικό ἁπλῶς δυσχέρανε τήν ὄψιν. Τά κοστούμια της ὅμως ξεπέρασαν κάθε πρόβλεψη. Τόσο κακοφορεμένες καί κακοραμμένες λινάτσες εἴχαμε νά δοῦμε σέ ἀνθρώπινα σώματα ἀπό τήν ἐποχή τῆς «Φαμπιόλας» καί τοῦ «Σημείου τοῦ Σταυροῦ».

'Η μετάφραση τοῦ κ. Πρεβελάκη ἁδρή καί σοφή. Δέν ἀκούστηκε πάντα στά χορικά. Τυπωμένη τελευταῖα κυκλοφορεῖ μέ εἰσαγωγή ἕνα ἐξαντλητικό κείμενο τοῦ Dodds γιά τό ἔργο. Μόνο αὐτό νά εἶχε διαβάσει ὁ σκηνοθέτης. Κι ἄν δέν εἶχε θά εὕρισκε μέθοδο.

Υ.Γ. Δέ στέγνωσε ἀκόμη ἡ μελάνη τοῦ ἄρθρου γιά τά 'Επιδαύρια καί ἀπό τήν εἰδησεογραφία μαθαίνομε τά ἑξῆς : Χθές Σάββατο στούς Φιλίππους ἡ κ. Χατζηαργύρη ὑποδύθηκε τήν 'Ιφιγένεια. 'Απόψε, Κυριακή, στήν 'Επίδαυρο ἐνσαρκώνει τήν 'Ηλέκτρα, στόν «'Ορέστη». Αὐτό σημαίνει πώς «πάει γιά παράσταση» χωρίς γενική δοκιμή, μέ νέο συμπρωταγωνιστή καί τό σκηνικό «ἀφώτιστο» ἀφοῦ χθές βράδυ στήν 'Επίδαυρο παίζονταν «'Εκκλησιάζουσες». Πέρα ἀπό τήν ἐξόντωση τῶν ἠθοποιῶν, θά πρέπει νά ὑποθέσουμε πώς καί ὁ στοιχειώδης σεβασμός στό κοινό πηγαίνει περίπατο.

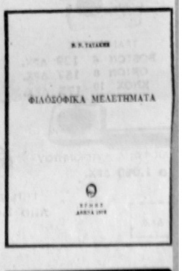
Β. Ν. ΤΑΤΑΚΗ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ
ΕΡΜΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΡΜΗΣ
Νέα Ἑλληνική Βιβλιοθήκη
Κ. Γ. Καρυωτάκη
Ποιήματα καί πεζά